

GESCHIEDENIS VAN DE DERMATOLOGIE

OUDE PROEFSCHRIFTEN

Bijdrage tot de geschiedenis van de lepra in Nederland, G.N.A. Ketting, 1922

H.E. Menke

Lid Werkgroep Geschiedenis van de Dermatologie

Correspondentieadres:

Henk E. Menke

E-mail: henkmenke@gmail.com

De arts Gerard Nicolaas Adriaan Ketting promoveerde in 1922 aan de Universiteit van Amsterdam (UvA) tot doctor in de geneeskunde op een proefschrift over de geschiedenis van lepra in Nederland.

DE INHOUD VAN HET PROEFSCHRIFT

Lepra is afkomstig uit Azië, de ziekte wordt vanaf de zevende eeuw in Nederland beschreven en is in de zeventiende eeuw als gezondheidsprobleem verdwenen.

Het volk heeft altijd in besmetting geloofd, maar de ideeën van de geleerden over de oorzaak wisselden. De zogenoemde *théorie culinaire* heeft altijd een belangrijke rol gespeeld. Jan Yperman¹ noemt het eten van 'verrotten visschen' als oorzaak. Willem ten Rhijne² zegt dat in Oost-Indië wilde varkens de bron van het kwaad waren, want die zoeken naar voedsel in modderpoelen waar 'verrotte visschen' voorkomen. Ook de besmettingstheorie heeft onder geleerden altijd aanhangers gehad. Yperman zegt dat een gezonde man door een 'lasers wijf' besmet kan worden. Ook ten Rhyne en Godfried Wilhelm Schelling³ wijzen op (seksuele) overdraagbaarheid. Zedeloosheid, armoede en 'vagabondage' waren volgens Jeronimo de Bosch Kemper⁴ in de middeleeuwen allerverschrikkelijkst. Ketting trekt een parallel met de slavensamenleving in West-Indië als hij Schelling citeert: "de geilheid is aan deze plaats eigen en nademaal Ethiopiër en Europeaan door deze drift geregeerd worden, gaat deze besmetting langzamerhand van den slaaf in den heer over". Tegen het einde van de achttiende eeuw won de gedachte veld dat lepra niet besmettelijk is, maar

samenhangt met hereditair en omgevingsfactoren. Noorse⁵ en Britse⁶ onderzoekers waren in het midden van de negentiende eeuw van mening dat besmetting geen rol van betekenis speelde. Maar dan wordt in 1867 de besmettingstheorie opnieuw gelanceerd en wel door Charles Louis Drogat Landré⁷ die zijn visie baseert op waarnemingen in de kolonie Suriname. In 1874 wordt de leprabacil ontdekt door de Noorse onderzoeker Gerhard Henrik Armauer Hansen.⁸

Een diversiteit aan verschijnselen is in de loop der tijden beschreven. Yperman onderscheidt vier vormen van de 'vulle siecheit laserscap':

1. Elefancia naer den olifant: de opperhuid wordt hard en met schubben bezet. Volgens Yperman heeft elefancia niets uit te staan met lepra, die de hoogste graad van impetigo is, die op haar beurt weer onderverdeeld wordt in 4 species: scabiës (prurigo), leichen, psora en lepra.
2. Leonina naer den liebaert: deze vorm kenmerkt zich voornamelijk door knobbelvorming in het aangezicht.
3. Alopecia ofte vulpes: belangrijk verschijnsel is kaalhoofdigheid. De patiënt heeft verrot tandvlees en petechiën op het lichaam. In de achttiende eeuw concludeerde men dat het lijkt op scheurbuik.
4. Tyria ofte vipera: de huid schilfert af als van een slang, ten slotte vallen voeten en handen af (figuur 1).

De zorg voor leprapatiënten was oorspronkelijk in handen van de kerk, maar vanaf het begin van de vijftiende eeuw ging de overheid zich ermee bemoeien. De schouw werd ingesteld. Verder werd bepaald dat lepralijders herkenbaar moesten zijn door dragen van vlieger (omslagdoek), klappe (klepper) en hoed.

De diagnose werd tijdens een schouw gesteld door besieners. Zij gebruikten voorschriften zoals het 'examen leprosorium' van Guy de Chauliac⁹, waarin de signa leprae stonden vermeld, onderverdeeld in

Figuur 1. Tyria, leprapatiënt met ernstige mutilaties. Afbeelding op pagina 67 in het proefschrift van Ketting.

certa en incerta. In 1413 ging het privilege van lepra-onderzoek naar de stad Haarlem. Maar het werd ook elders verricht bijvoorbeeld in Eiteren.¹⁰ Als lepra werd geconstateerd kreeg de lijder een 'vuylbrief'. Hiermee kon worden gebedeld en was opname in een leprozerie mogelijk. Petrus Forestus¹¹ schrijft dat door onkunde van besieders slechts een tiende van de leprozen werkelijk lepralijders waren. Velen hadden schurft of andere infecties.

Ernstig zieke lepralijders werden opgenomen in een leprozenhuis. Ketting noemt het duizelingwekkend aantal van 19.000 leproshuizen voor Europa. In Nederland heeft hij documenten van een vijftigtal kunnen opsporen. Deze instellingen hebben zich in een periode van tien eeuwen ontwikkelt van cucurbitae¹² tot rijke leprozerieën van de zestiende en zeventiende eeuw (figuur 2). Zij kwamen aan inkomsten door erflatingen, verder door verpachten en verhuren van onroerend goed. Ook opbrengsten uit een beroep van leprapatiënten kwamen ten bate van het huis.

Lepra was ongeneeslijk. Dit volksgeloof werd ook door de kerk verkondigd. Toch zijn altijd behandelingen toegepast, zoals laxantia en zweetkuren, inname van dierlijke extracten en metalen, opbrengen van plantaardige en minerale smeersels en ook chirurgische behandelingen zoals het branden van lepromen met een gloeiend ijzer.

BESPREKING

Johannes Pieter Kleiweg de Zwaan, de promotor van Ketting, was bijzonder hoogleraar aan de UvA in de antropologie en de geneeskunde van de inheemse bevolking van Nederlands-Indië. In 1932 werd hij gewoon hoogleraar in de antropologie en prehistorie. Ketting formuleert geen onderzoeksvraag. Bij het doorlezen van het boek wordt duidelijk dat hij een overzicht wil geven van de geschiedenis van lepra vanaf haar verschijnen in Nederland tot aan de twintigste eeuw. Hij beperkt zich niet tot Nederland,

maar wijkt soms uit naar andere landen inclusief de Nederlandse koloniën. Het onderzoek omvat een tijdsspanne van dertien eeuwen, waarin omwentelingen in de samenleving en indrukwekkende wetenschappelijke ontwikkelingen hebben plaatsgevonden. Ketting plaatst zijn bevindingen evenwel niet of nauwelijks in de context van de sociale en wetenschapsgeschiedenis.

Over het motief voor dit onderzoek kan enkel worden gespeculeerd. Misschien heeft de angst voor terugkeer van lepra een rol gespeeld. De auteur waarschuwt dat de ziekte vanuit de koloniën kan terugkomen. Hij zegt dat alleen al Java en Madoera meer dan 10.000 leprapatiënten tellen, terwijl er in Suriname zo'n 3.000 wonen. In den Haag waren in die dagen (rond 1922) een vijftigtal leprapatiënten geregistreerd.

Hoewel het werk van Ketting geen diepgravende historische analyse is, staan er veel belangwekkende feiten in. Personen geïnteresseerd in de Nederlandse leprageschiedenis kunnen er niet omheen.

Figuur 2. Gezicht op het Zieken en Leproshuis te den Haag, ets en gravure van Iven Besoet, 1757. Afbeelding op pagina 142 in het proefschrift van Ketting.

NOTEN

1. Vlaams chirurgijn, veertiende eeuw.
2. Nederlandse medicus die in de zeventiende eeuw in Oost Indië lepraonderzoek heeft verricht.
3. Nederlandse medicus die in de achttiende eeuw in Suriname lepraonderzoek heeft verricht.
4. Nederlandse socioloog en historicus uit de negentiende eeuw.
5. Daniel Cornelis Danielssen en Carl Wilhelm Boeck.
6. Report on leprosy van de Royal college of Physicians.
7. In de kolonie Suriname geboren medicus. Hij had Nederlandse en Franse (Hugenoten) voorouders.
8. Opm. H.E. Menke: Ketting noemt het jaar 1874, maar volgens recentere studies ontdekte Hansen de leprabacterie in 1873.
9. Franse geneesheer en chirurgijn uit de veertiende eeuw.
10. Bij IJsselstein.
11. Nederlandse medicus in de zestiende eeuw in Alkmaar. Hij wordt wel eens de Hollandse Hippocrates genoemd.
12. Eenvoudige verblijfplaatsen, soort hutjes.